

USTAVNI SUD REPUBLIKE HRVATSKE

Broj: U-III-1107/2014

Zagreb, 5. ožujka 2024.

Ustavni sud Republike Hrvatske, u sastavu Miroslav Šeparović, predsjednik, te suci Andrej Abramović, Mato Arlović, Snježana Bagić, Branko Brkić, Mario Jelušić, Lovorka Kušan, Josip Leko, Davorin Mlakar, Rajko Mlinarić, Goran Selanec i Miroslav Šumanović, u postupku koji je ustavnom tužbom pokrenula Protagora - udruga za zaštitu prava ireligioznih osoba i promicanja ireligioznog poimanja svijeta sa sjedištem u Zagrebu, koju po punomoći predsjednice udruge Vesne Mihoković Puhovski zastupaju Vesna Alaburić i Alan Sorić, odvjetnici u Zagrebu, na sjednici održanoj 5. ožujka 2024. donio je

RJEŠENJE

Ustavna tužba se odbacuje.

Obrazloženje

I. POSTUPAK PRED USTAVNIM SUDOM

1. Protagora - udruga za zaštitu prava ireligioznih osoba i promicanja ireligioznog poimanja svijeta sa sjedištem u Zagrebu (u daljnjem tekstu: udruga podnositeljica), koju po punomoći predsjednice udruge podnositeljice Vesne Mihoković Puhovski zastupaju Vesna Alaburić i Alan Sorić, odvjetnici u Zagrebu, podnijela je, na temelju članka 62. stavka 1. Ustavnog zakona o Ustavnom sudu Republike Hrvatske ("Narodne novine" broj 99/99., 29/02. i 49/02. - pročišćeni tekst; u daljnjem tekstu: Ustavni zakon), ustavnu tužbu u povodu presude Vrhovnog suda Republike Hrvatske broj: GŽ 25/13-2 od 5. studenoga 2013. (u daljnjem tekstu: osporena presuda Vrhovnog suda) kojom je odbijena njezina žalba i potvrđena presuda Županijskog suda u Zagrebu broj: Pnz-1/13 od 31. srpnja 2013. (u daljnjem tekstu: osporena prvostupanjska presuda).

2. Osporenom prvostupanjskom presudom odbijena je kao neosnovana udružna tužba za zaštitu od diskriminacije koju je udruga podnositeljica podnijela na temelju članka 24. Zakona o suzbijanju diskriminacije ("Narodne novine" broj 85/08. i 112/12.; u daljnjem tekstu: ZSD) protiv Republike Hrvatske, Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa (u daljnjem tekstu: tuženica), odnosno tužbeni zahtjev radi utvrđenja da su Nastavnim planom i programom za osnovnu školu ("Narodne novine" broj 102/06. i 127/06. - odluka USRH broj: U-II-3004/2006; u daljnjem tekstu: Nastavni plan i program 2006.) diskriminirani učenici koji zbog svjetonazorskog ili drugog uvjerenja ne žele pohađati vjeronauk i nije im ponuđen drugi odgovarajući

predmet, te radi donošenja naloga tuženici da u roku od mjesec dana navedeni nastavni plan i program dopuni predmetom alternativnim vjeronauku i da u daljnjem roku od tri mjeseca osigura izvođenje nastave tog predmeta.

3. Podnositeljica u ustavnoj tužbi navodi da su osporenim presudama povrijeđeni članak 14. Ustava Republike Hrvatske ("Narodne novine" broj 56/90., 135/97., 113/00., 28/01., 76/10. i 5/14.), članci 9. i 14. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda ("Narodne novine - Međunarodni ugovori" broj 18/97., 6/99. - pročišćeni tekst, 8/99. - ispravak, 14/02., 1/06. i 13/17.; u daljnjem tekstu: Konvencija), te članak 2. Protokola br. 1 uz Konvenciju.

4. Za potrebe ustavnosudskog postupka, na temelju članka 69. alineje 3 Ustavnog zakona, pribavljen je spis Županijskog suda u Zagrebu broj: Pnz-1/2013.

II. ČINJENICE I OKOLNOSTI SLUČAJA

5. Podnositeljica je udruga građana čija su svrha, ciljevi i djelatnosti utvrđeni njezinim statutom.

5.1. Prema članku 7. statuta udruge podnositeljice, njezina je svrha "postizanje potpune ravnopravnosti građana bez obzira na religioznu pripadnost, te ukidanje bilo kakvih društvenih privilegija za pripadnike bilo kojeg religioznog opredjeljenja". Njezini "neposredni ciljevi" su "strogo poštivanje Ustavne odredbe o razdvojenosti Crkve i države; snošljivost među ljudima različitih poimanja svijeta; svijest da bilo kakve privilegije na osnovi religiozne pripadnosti otežavaju produktivan suživot i dugoročno narušavaju kvalitetu društvenih odnosa; da pobuđuje i razvija svijest o potrebi prevladavanja religiozne diskriminacije; da se zalaže za odgoj koji vrijednosti nudi kroz kritičku spoznaju i spoznaju kroz osviještene vrijednosti, što znači kroz istinsko obrazovanje, tj. odgoj koji se oslanja na kritičko mišljenje, znanstvene spoznaje i pravo na sumnju, nasuprot manipulaciji i indoktrinaciji neupitnim dogmama; razvijanje civilnog društva". U ostvarivanju tih ciljeva navodi da "Udruga djeluje na području demokratsko-političke kulture i razvoja civilnog društva".

5.2. Prema članku 8. statuta udruge podnositeljice njezine djelatnosti su, između ostalih, i "da građanima i građankama koji / koje su zbog svog ireligioznog opredjeljenja na bilo koji način diskriminirani / diskriminirane ili u nepovoljnom položaju u odnosu na druge, pruži zaštitu i potporu u nastojanju da se izbere za ravnopravan odnos u određenoj sredini ili postupak pred određenim organom, da javno obznanjuje konkretne oblike religiozne diskriminacije ili poticanja na religioznu diskriminaciju...".

5.3. Članak 14. stavak 2. statuta udruge podnositeljice određuje da "Punopravnim članom ili članicom Protagore može postati svaki poslovno sposobni državljanin ili državljanka Republike Hrvatske koji / koja pismeno izjavi da ne pripada ni jednoj religioznoj zajednici i da ne ispovijeda ni jednu religiju".

6. Udruga podnositeljica je 10. siječnja 2013. podnijela Županijskom sudu u Zagrebu udružnu tužbu na temelju članka 24. stavka 1. ZSD-a zahtijevajući da se utvrdi da je tuženica Nastavnim planom i programom 2006. diskriminirala učenike osnovnih škola koji zbog svjetonazorskog ili drugog uvjerenja ne žele pohađati

vjeronauk, a nije im ponuđen drugi odgovarajući izborni predmet, te da joj sud naloži da u roku od mjesec dana od pravomoćnosti presude Nastavni plan i program 2006. dopuni predmetom alternativnim vjeronauku i u roku ne duljem od tri mjeseca osigura izvođenje nastave tog predmeta.

6.1. U tužbi je navodila, pozivajući se na članak 14. Ustava i članak 14. Konvencije te članak 2. Protokola br. 1 uz Konvenciju, da se diskriminirajuće postupanje prema djeci sastoji od toga što u osnovnim školama nije ponuđen kao izborni predmet nijedan drugi predmet osim katoličkog ili "ne-katoličkog" vjeronauka, a da su time učenici koji ne žele pohađati vjeronauk kao izborni predmet zbog svojih vjerskih, svjetonazorskih ili drugih uvjerenja stavljeni u nepovoljniji položaj u odnosu na učenike koji ga pohađaju jer "ostaju bez nastave", odnosno, "oni određeni broj sati provode u školi bez ikakvih odgojno-obrazovnih sadržaja". Predložila je stoga da se saslušaju svjedoci, predsjednica udruge podnositeljice, tri roditelja, nekoliko osoba za koje je navedeno da su "žrtve", psihologinja u jednoj osnovnoj školi, te suautor istraživanja "Vjera u obrazovanje i obrazovanje u vjeri" Branko Ančić; te da sud izvrši uvid u isprave, dopis Pravobraniteljice za djecu Republike Hrvatske od 27. kolovoza 2012. i pribavi od navedene Pravobraniteljice podatke o pritužbama roditelja na organizaciju i provedbu nastave vjeronauka.

6.2. U odgovoru na tužbu od 14. veljače 2013. tuženica je navela da navode o diskriminaciji smatra neosnovanima jer učenici nisu obvezani, protivno svojim uvjerenjima, pohađati nastavu vjeronauka, a osporila je i navode o tome da učenici koji ne pohađaju nastavu toga predmeta ostaju u školi bez nastave ili bez ikakvih odgojno-obrazovnih sadržaja navodeći da su škole, u skladu s člankom 27. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi ("Narodne novine" broj 87/08., 86/09., 92/10., 105/10., 90/11., 5/12. i 16/12.), dužne učenicima koji ne pohađaju vjeronauk organizirati druge aktivnosti jer je svaki učenik obvezan izabrati neki izborni predmet, a u slučaju da ga odluči ne pohađati, satnicu tog predmeta mora zamijeniti nekim drugim izbornim predmetom ili "aktivnošću u školi".

6.3. Stoga je na ročištu za glavnu raspravu 20. lipnja 2013. udruga podnositeljica proširila činjeničnu osnovu tužbenog zahtjeva tako što je navela da se "opisani oblik diskriminacije odnosi i na činjenicu izdavanja svjedodžbi učenicima iz kojih je vidljivo da su učenici pohađali nastavu vjeronauka ili ne čime se... deklarira vjersko opredjeljenje ili ireligioznost učenika", odnosno "da se ovakvim dokumentom otkriva bilo vjersko opredjeljenje ili ireligioznost, odnosno stav prema vjeri, što je tema iz privatnosti" jer "pravo je svake osobe da uskrati bilo kakvo javno izjašnjavanje o svojoj religijskoj pripadnosti i religioznosti".

6.4. U podnesku od 12. srpnja 2013., koji je tuženica izložila na ročištu za glavnu raspravu od 15. srpnja 2013., navedeno je da su izborni predmeti kao što je vjeronauk propisani, zbog čega predstavljaju sastavni dio svjedodžbe i podatak o tome u svjedodžbi ne odnosi se na privatnost učenika, te je opet osporila navode da nije osigurala alternativne izborne predmete vjeronauku navodeći da je alternativno osigurana nastava stranih jezika i ostali izborni predmeti, a da je za učenike koji ne mogu izabrati te alternativne predmete škola dužna u sate vjeronauka koje ne pohađaju osigurati druge aktivnosti, pozivajući se pritom ponovo na Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi te na Preporuku Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta od 3. travnja 2012. upućenu osnovnim školama kojom je

ministar toga ministarstva, nastavno na pritužbe roditelja, podsjetio na tu zakonsku obvezu škola te preporučio da se nastava vjeronauka organizira prvi ili zadnji sat nastave ili da učenicima koji ga ne pohađaju organiziraju u školi druge aktivnosti tijekom izborne nastave vjeronauka koju ne pohađaju.

6.5. Slijedom navedenog, na ročištu za glavnu raspravu od 15. srpnja 2013. udruga podnositeljica korigirala je navode tako da se sada diskriminirajuće postupanje odnosi samo na učenike prva tri razreda osnovnih škola jer oni ne mogu pohađati alternativni izborni predmet, dok je tuženica ponovila navode da je i tim učenicima u skladu sa zakonom i preporukama nadležnog ministarstva svaka škola dužna organizirati alternativne aktivnosti tijekom nastave vjeronauka te da, ako one izostaju, nisu prouzročene nedostatnim pravnim okvirom ili osporenim obrazovnim planom i programom, već organizacijskim propustima pojedinih škola da organiziraju alternativne aktivnosti u školi tijekom nastave vjeronauka. Stoga je Županijski sud u Zagrebu na ovom ročištu zaključio glavnu raspravu.

7. Osporenim prvostupanjskom presudom tužbeni zahtjev je odbijen, u bitnom stoga što je zaključeno da: osporeni Nastavni plan i program 2006. pruža jednako svim učenicima, neovisno i o njihovoj religijskoj pripadnosti ili uvjerenjima, mogućnost da pohađaju nastavu vjeronauka ili ne pohađaju, odnosno da pohađaju nastavu nekog drugog izbornog predmeta, zbog čega se ne može zaključiti da osporeni propis uvodi nejednako postupanje uvjetovano (po osnovi) vjerskih ili drugih uvjerenja; te u odnosu na navode o tome da su u provedbi osporenog Nastavnog plana i programa 2006. ireligiozni učenici stavljeni u nepovoljniji položaj u odnosu na učenike koji pohađaju nastavu vjeronauka, zaključeno je u bitnom da, i ako takav nepovoljniji položaj postoji, ne proizlazi iz osporenog Nastavnog plana i programa 2006., već iz postupanja pojedinih škola jer su one, u skladu s člankom 28. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, nadležne za utvrđivanje načina realizacije propisanih kurikuluma te nastavnih planova i programa, odnosno za organiziranje nastave izbornih predmeta. U pogledu faktičnog nepovoljnijeg postupanja, odnosno u pogledu navoda da "učenici koji ne pohađaju nastavu izbornog predmeta vjeronauka, određeni broj sati za vrijeme održavanja nastave vjeronauka, provode u školi bez ikakvih odgojno-obrazovnih sadržaja", Županijski sud u Zagrebu istaknuo je također da udruga podnositeljica "ne postavlja (nap. Ustavnog suda: tužbeni) zahtjev za deklaracijom diskriminacije na taj način".

7.1. Slično tome, osporenim prvostupanjskom presudom dalje je utvrđeno da udruga podnositeljica nije postavila deklaratorni tužbeni zahtjev za utvrđenjem diskriminacije ni u odnosu na prigovore o podacima o nastavi vjeronauka koji se (ne) iskazuju u svjedodžbi učenika, te da tužbenim zahtjevom osporenim Nastavnim planom i programom 2006. nije uređen sadržaj svjedodžbe, već Pravilnikom o sadržaju i obliku svjedodžbi i drugih javnih isprava te pedagoškoj dokumentaciji i evidenciji u školskim ustanovama ("Narodne novine" broj 32/10., 50/11., 145/11. i 85/12.; u daljnjem tekstu: Pravilnik o sadržaju svjedodžbe), iz čega proizlazi da tužbenim zahtjevom osporeni Nastavni plan i program 2006. nije propis koji je u tom pogledu mogao uvesti diskriminaciju učenika koji ne pohađaju nastavu vjeronauka, odnosno diskriminaciju zbog svjetonazorskog ili drugog uvjerenja.

8. Protiv te prvostupanjske presude udruga podnositeljica podnijela je žalbu. U žalbi je tvrdila da je činjenično stanje u prvostupanjskom postupku ostalo nepotpuno

utvrđeno u pogledu njezina prigovora da je ključni aspekt diskriminacije kojoj prigovora izostanak mogućnosti pohađanja izbornog predmeta alternativnog vjeronauku koja nije predviđena tužbenim zahtjevom osporenim Nastavnim planom i programom 2006., te da su zbog toga učenici koji ne pohađaju nastavu vjeronauka stavljeni u nepovoljniji položaj u odnosu na učenike koji pohađaju vjeronauk, odnosno zbog "slobodnog sata umjesto nastave i zbog sadržaja svjedodžbe". U tom kontekstu je isticala, da je tuženica predvidjela u Nastavnom planu i programu 2006. izborni predmet koji je alternativan vjeronauku, tada se ni ne bi otvaralo pitanje organizacijskih propusta na razini pojedinih osnovnih škola na koje se Županijski sud u Zagrebu pozvao, a ni pitanje sadržaja svjedodžbi u smislu Pravilnika o sadržaju svjedodžbe. Također je prigovorila da je osporena prvostupanjska presuda u suprotnosti sa stajalištima Europskog suda za ljudska prava (u daljnjem tekstu: ESLJP) u predmetu *Grzelak protiv Poljske* (br. 7710/02, presuda od 15. lipnja 2010.). Na kraju je prigovorila da bi Županijski sud u Zagrebu došao do drukčijih utvrđenja da je izveo dokaze koje je predložila i da je, odbijajući sve njezine dokazne prijedloge, onemogućio udrugu podnositeljicu u raspravljanju pred sudom.

9. Osporenom presudom Vrhovnog suda žalba je odbijena uz sljedeće obrazloženje:

"Neosnovano tužiteljica u žalbi ukazuje na bitnu povredu odredaba parničnog postupka iz čl. 354. st. 2. toč. 6. ZPP-a, smatrajući da prvostupanjski sud odbijanjem izvođenja predloženih dokaza je onemogućio tužiteljicu u raspravljanju pred sudom.

Prema toj odredbi bitna povreda odredaba parničnog postupka postoji ako kojoj stranci nezakonitim postupanjem, a osobito propuštanjem dostave, nije dana mogućnost da raspravlja pred sudom.

U postupanju prvostupanjskog suda nije bilo takvog nezakonitog postupanja o kojem govori prethodno citirana odredba, pošto je tužiteljica bila uredno obaviještena o svim poduzetim radnjama suda i protivne stranke i u tom smislu su joj dostavljena sva relevantna pismena (odgovor na tužbu tuženice, poziv za ročište), te je tužiteljica time omogućena u raspravljanju.

Iz sadržaja ovog žalbenog navoda razabire se međutim da tužiteljica prigovara tome što je sud odbio izvesti dokaze koje je tužiteljica predložila.

Prema odredbi čl. 220. st. 2. ZPP-a sud odlučuje o tome koje će od predloženih dokaza izvesti radi utvrđivanja odlučnih činjenica.

Prema odredbi čl. 8. ZPP-a koje će činjenice uzeti kao dokazane odlučuje sud prema svom uvjerenju na temelju savjesne i brižljive ocjene svakog dokaza zasebno i svih dokaza zajedno, a i na temelju rezultata cjelokupnog postupka.

Kako je upravo postupajući u smislu citiranih odredbi prvostupanjski sud odlučio o dokazima koje će izvesti i njihovom ocjenom kao i ocjenom rezultata provedenog postupka utvrdio činjenice koje je ocijenio odlučnim za ovaj spor, to se neosnovano prigovara bitnoj povredi odredaba parničnog postupka iz čl. 354. st. 1. u svezi s odredbom čl. 220. st. 2. te čl. 8. ZPP.

Predmet spora je zaštita od diskriminacije učenika osnovnih škola koji ne pohađaju predmet vjeronauk, a sve povodom udružne tužbe koju je podnijela tužiteljica na temelju odredbe čl. 24. Zakona o suzbijanju diskriminacije ('Narodne novine', broj: 85/08 i 112/12 - dalje: ZSD).

Tužiteljica naime smatra da time što je Nastavnim planom i programom za osnovnu školu donesenim Odlukom Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa od 3. kolovoza 2006. ('Narodne novine', broj: 102/06 - dalje: NPPOŠ) za učenike prvog do trećeg razreda osnovne škole kao izborni predmet predviđen predmet vjeronauk, a bez ponuđenog drugog izbornog predmeta učenicima koji ne žele pohađati predmet vjeronauk, su oni diskriminirani u odnosu na učenike koji su odabrali predmet

vjeronauk kao izborni. Ovo tim više što se ocjena iz predmeta vjeronauka upisuje u svjedodžbu, zbog čega učenici prvog do trećeg razreda osnovne škole koji nisu odabrali vjeronauk kao izborni predmet u svjedodžbi nemaju ocjenu iz tog predmeta. Tužiteljica smatra da se time a putem svjedodžbe u kojoj je učenik ocijenjen odnosno neocijenjen iz predmeta vjeronauka deklarira vjersko opredjeljenje pojedinih učenika, a čime se zadire u njihovu privatnost te time vrijeđaju njihova ustavna i zakonom zaštićena ljudska prava.

Prema odredbi čl. 24. st. 1. ZSD udruge, tijela, ustanove ili druge organizacije koje su osnovane u skladu sa zakonom, a imaju opravdani interes za zaštitu kolektivnih interesa određene skupine ili se u sklopu svoje djelatnosti bave zaštitom prava na jednako postupanje mogu podnijeti tužbu protiv osobe koja je povrijedila pravo na jednako postupanje, ako učine vjerojatnim da je postupanjem tuženika povrijeđeno pravo na jednako postupanje većeg broja osoba koje pretežno pripadaju skupini čija prava tužitelj štiti.

Prema odredbi čl. 1. st. 2. ZSD diskriminacijom se smatra stavljanje u nepovoljniji položaj bilo koje osobe po osnovi iz stavka 1. tog članka: rase ili etničke pripadnosti ili boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, imovinskog stanja, članstva u sindikatu, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili obiteljskog statusa, dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetskog nasljeđa, rodnog identiteta, izražavanja ili spolne orijentacije.

Prema odredbi čl. 2. st. 1. ZSD-a izravna diskriminacija je postupanje uvjetovano nekim od navedenih diskriminacijskih osnova koje osobu stavljaju ili ju je stavilo ili bi je moglo staviti u nepovoljniji položaj od druge osobe u usporednoj situaciji, a prema odredbi st. 2. tog članka ZSD-a neizravna diskriminacija postoji kada naizgled neutralna odredba, kriterij ili praksa stavlja ili bi mogla staviti osobe u nepovoljniji položaj po osnovi iz čl. 1. st. 1. tog Zakona u odnosu na druge osobe u usporednoj situaciji, osim ako se takva odredba, kriterij ili praksa mogu objektivno opravdati zakonitim ciljem, a sredstva za njihovo postizanje su primjerena i nužna.

Polazeći od citiranih odredbi, te nespornih činjenica:

- da je NPPOŠ utemeljenim na odredbi čl. 24. tada važećeg Zakona o osnovnom školstvu ('Narodne novine', broj: 59/90, 26/93, 27/93, 29/94, 7/96, 59/01, 14/01 i 76/05) predviđeni kao izborni predmeti: vjeronauk (po dva sata tjedno) za učenike prvog do trećeg razreda osnovne škole; strani jezik (po dva sata tjedno) za učenike četvrtog do osmog razreda osnovne škole; ostali izborni predmeti (po dva sata tjedno) za učenike petog do osmog razreda osnovne škole, dakle

- da je za učenike prvog do trećeg razreda osnovne škole bio predviđen samo vjeronauk kao izborni predmet, dok je za učenike četvrtog razreda osnovne škole uz vjeronauk bio predviđen još jedan izborni predmet (strani jezik), a za učenike petog do osmog razreda osnovne škole uz vjeronauk predviđeno više izbornih predmeta, time

- da je vjeronauk kao izborni predmet mogao odabrati svaki učenik neovisno o njegovom vjerskom uvjerenju ili opredijeljenosti

prvostuparjski sud je ocijenio da ne uvođenjem u NPPOŠ nekog drugog izbornog predmeta kao alternacije izbornom predmetu: vjeronauk, za učenike prvog do trećeg razreda osnovne škole, a koji se za vjeronauk nisu odlučili, nije došlo do diskriminacije tih učenika u ostvarivanju njihovog prava na obrazovanje u odnosu na one učenike koji su odlučili pohađati izborni predmet vjeronauk. U skladu s tim sud ocjenjuje da okolnost što se ocjena iz predmeta: vjeronauk upisuje u svjedodžbu učenicima koji su ga pohađali kao izborni predmet, a učenici prvog do trećeg razreda osnovne škole koji taj izborni predmet nisu pohađali su u svjedodžbi neocijenjeni iz tog predmeta, nema značaj diskriminacije.

Pravilnost takvog pravnog shvaćanja izraženog u pobijanoj presudi, a koje prihvaća i ovaj sud, tužiteljica nije dovela u pitanje žalbenim navodima.

Naime, polazeći od pojma diskriminacije kako je definiran odredbom čl. 1. st. 2. i 3. ZSD te oblicima diskriminacije definiranih čl. 2. ZSD, te svodeći činjenični supstrat spisa ovog predmeta u navedene zakonodavne okvire, nameće se zaključak kako je tuženica u smislu odredbe čl. 20. st. 1. ZSD, a primjenom tereta dokazivanja uspjela dokazati da u njezinom postupanju uvođenjem vjeronauka kao izbornog predmeta od prvog do osmog razreda osnovne škole nije diskriminirala one učenike koji nisu odabrali taj predmet kao izborni. Naime, točno je da je za učenike prvog do trećeg razreda osnovne škole NPPOŠ predvidio samo vjeronauk kao izborni predmet, dakle bez mogućnosti odabira nekog drugog izbornog predmeta za te učenike. No, kod nesporne činjenice da se za taj izborni predmet mogao odlučiti svaki učenik tih razreda osnovne škole, bez obzira na njegov svjetonazor i njegovu vjersku (ne)opredijeljenost (dakle mogao ga je odabrati kako dijete katoličke vjere, tako neke druge vjere, ateist, agnostik, skeptik itd.), nameće se zaključak kako tako ponuđenim izbornim predmetom djeca koja nisu odabrala taj predmet nisu bila diskriminirana u odnosu na onu djecu koja su ga odabrala. Ovo stoga što je mogućnost odabira, ili ne, tog izbornog predmeta bila široko postavljena u smislu da je svim učenicima taj odabir bio ponuđen pod jednakim uvjetima. Naime, za odabir izbornog predmeta vjeronauk nisu se tražile nikakve dodatne pretpostavke u smislu deklariranja vjerske opredijeljenosti učenika i njegovih roditelja i slično. Upravo zato izostanak ocjene iz tog predmeta u svjedodžbi ima isključivo značenje da taj učenik nije odabrao taj predmet kao izborni, a bez da se iz toga može izvlačiti kakav drugi zaključak odnosno bez da to ima određene konotacije, posebno ne u pravcu generiranja negativnih posljedica za tog učenika. Za učenike četvrtog razreda osnovne škole uz izborni predmet vjeronauk bio je ponuđen strani jezik kao drugi izborni predmet, a za učenike petog do osmog razreda osnovne škole uz vjeronauk je bilo ponuđeno više izbornih predmeta. Kako je dakle svim učenicima osnovne škole izbor izbornih predmeta pa tako i vjeronauka kao jednog od izbornih predmeta bio ponuđen svima pod jednakim uvjetima, nema govora o tome da učenici koji nisu odabrali vjeronauk kao izborni predmet su bili diskriminirani u odnosu na one koji su ga odabrali. S tim u svezi treba ponoviti i razloge prvostupanjske presude da je vjeronauk u NPPOŠ uveden u izvršavanju ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture, potvrđenog Zakonom o potvrđivanju ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture ('Narodne novine' - Međunarodni ugovor broj 2/97), a prema kojem se Republika Hrvatska obvezala u sklopu školskog plana i programa i u skladu s voljom roditelja ili skrbnika jamčiti nastavu katoličkog vjeronauka u svim javnim osnovnim i srednjim školama i u predškolskim ustanovama, kao obveznog predmeta za one koji ga izaberu i pod uvjetima pod kojima se izvodi nastava ostalih obveznih predmeta.

Osporavajući zakonitost pobijane presude tužiteljica u žalbi ustraje u tvrdnjama da bi učenici koji nisu odabrali izborni predmet: vjeronauk bili diskriminirani u odnosu na ostale učenike budući da im nije osiguran zamjenski izborni predmet, posebno što se upisivanjem u svjedodžbu predmeta: vjeronauk, a koji izborni predmet je propisan NPPOŠ umjesto predmeta: vjeronauk/etika, sugerira javnosti kakvog je svjetonazora odnosno vjerskog (ne)opredjeljenja učenik koji je iz tog predmeta neocijenjen.

Iz sadržaja žalbenih navoda tužiteljice proizlazi da ona tek sada prvi put u žalbi ističe nepostojanje u NPPOŠ izbornog predmeta religija/etika za učenike osnovne škole, a čime da bi sada sporno pitanje diskriminacije učenika koji nisu odabrali vjeronauk kao izborni predmet bilo izbjegnuto.

Radi se dakle, o iznošenju novih činjenica u žalbi, a što međutim nije dopušteno u smislu odredbe čl. 352. st. 1. ZPP-a, pa su kao takvi ovi žalbeni navodi neodlučni.

Ne ulazeći dakle u pitanje opravdanosti naziva izbornog predmeta: vjeronauk, a kako to sada predviđa NPPOŠ, ovaj sud ocjenjujući žalbeni prigovor tužiteljice

kojim se osporavajući zakonitost prvostupanjske presude poziva na praksu Europskog suda za ljudska prava (dalje: ESLJP), treba reći slijedeće:

Odlučujući u predmetu tog suda G. v. Poljska (broj 7710/02), a polazeći od utvrđenih činjenica:

- da je tužitelj M. G. u razdoblju deset godina školovanja (osnovne i srednje škole), a koje je trajalo u razdoblju od školske godine 1998./99. do školske godine 2008./09., unatoč postojanju izbornog predmeta vjeronauk/etika mu nijedna škola koju je pohađao nije osigurala pohađanje nastave iz predmeta etika za koju se on opredijelio kao izborni predmet umjesto predmeta vjeronauk, premda je ovaj bio propisan zakonskim i podzakonskim odredbama tada važećim u Poljskoj, a zbog čega

- da je u čitavom tom razdoblju ostao neocijenjen u predmetu koji je bio predviđen kao jedan od izbornih i M. G. ga odabrao.

ESLJP je ocijenio da je u odnosu na M. G. došlo do povrede odredbe čl. 14. u svezi s odredbom čl. 9. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (dalje: Konvencija) imajući dakle na umu činjenicu da je izborni predmet etika poljskim zakonima predviđen kao alternacija izboru predmeta vjeronauk, samo zbog nepostupanja školskih ustanova, tužitelju nije učinjen dostupnim tijekom njegovog školovanja kako u osnovnoj tako i srednjoj školi, zbog čega je ostao uskraćen u stjecanju znanja iz tog predmeta, a time i neocijenjen iz tog predmeta, a što nije međutim bio slučaj sa učenicima (većinski broj) koji su kao izborni predmet odabrali vjeronauk.

U odnosu pak na tužitelje U. G. i C. G., roditelje M. G., ocijenjeno je da je njihov zahtjev neosnovan.

Uspoređujući okolnosti iz predmeta G. v. Poljska i okolnosti spisa ovog predmeta spora, nužno je zaključiti kako se radi o bitno drugačijim okolnostima.

S druge pak strane u predmetu S. v. Poljska (broj 40319/98) kojem je tužitelj B. S. tražio zaštitu svojih prava pozivom na odredbu čl. 9. Konvencije smatrajući da time što je u svjedodžbi za drugi razred srednje škole (školska godina 1996./97.) ostao neocijenjen iz izbornog predmeta: vjeronauk, a kojeg nije odabrao zbog svojih uvjerenja je bio diskriminiran u odnosu na ostale učenike koji su pohađajući predmet: vjeronauk bili ocijenjeni, ESLJP ocijenio je zahtjev neosnovanim držeći, uz ostalo da ta okolnost nije i neće biti od utjecaja na njegovo daljnje školovanje, napredovanje i buduće zapošljavanje.

U skladu s navedenim, žalbu tužiteljice kao neosnovanu trebalo je odbiti, te potvrditi prvostupanjsku presudu, sve na temelju odredbe čl. 368. stavak 1. ZPP-a."

III. PRIGOVORI PODNOSITELJICE

10. Udruga podnositeljica u ustavnoj tužbi ističe povredu članka 14. Ustava i članka 14. Konvencije koji zabranjuju diskriminaciju na temelju vjere (vjeroispovijedi) ili drugog uvjerenja (mišljenja), a time u biti ističe i povredu članka 40. Ustava i članka 9. Konvencije koji jamče slobodu savjesti i vjeroispovijedi te izražavanja drugog uvjerenja. Također ističe povredu članka 2. Protokola br. 1 uz Konvenciju koji određuje da nikome neće biti uskraćeno pravo na obrazovanje i jamči obvezu države da će poštovati pravo roditelja da osiguraju odgoj i poučavanje u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.

10.1. U tom kontekstu udruga podnositeljica navodi da je "učenicima koji zbog svjetonazorskog ili drugog uvjerenja ne žele pohađati vjeronauk, a nije im ponuđen drugi odgovarajući izborni predmet... povrijeđeno njihovo pravo na zaštitu od diskriminacije".

10.2. Podnositeljica stoga u ustavnoj tužbi ponovo iznosi prigovor da Nastavni plan i program 2006. ne predviđa nikakav alternativni predmet vjeronauku za prva tri razreda osnovne škole te da "učenici koji ne odaberu katolički vjeronauk... ostaju bez nastave" i da "određeni broj sati provode u školi bez ikakvih odgojno-obrazovnih sadržaja" čime su diskriminirani (stavljeni u nepovoljniji položaj) u odnosu na učenike koji pohađaju katolički vjeronauk.

10.3. Ističe da su "oba... suda... pogrešno poklonila vjeru navodima tužene kako je škola dužna organizirati druge aktivnosti u koje će biti uključeni učenici koji ne pohađaju vjeronauk kao izborni predmet" jer "nemaju uporišta u stvarnosti" s obzirom na to da "roditelji tih učenika učestalo ističu kako za njihovu djecu nije organizirana nikakva alternativna nastava niti sadržaji, te takva djeca vrlo često ostaju na školskom hodniku... prepuštena sama sebi, a često se pribjegava samo naizgled plemenitoj ponudi pozivanja djece da prisustvuju satu vjeronauka kako 'ne bi bila sama', a s ciljem da ih se ipak uvede u nastavu vjeronauka" te navodi da je "štetno što su ovakvoj diskriminaciji izložena djeca kod kojih se stvara osjećaj isključenosti i, posljedično, manje vrijednosti i to u posebno osjetljivoj dobi socijalizacije i sazrijevanja".

10.4. Zatim ponavlja navode da se "opisani oblik diskriminacije odnosi i na činjenicu izdavanja svjedodžbi učenicima iz kojih je vidljivo da li su učenici pohađali nastavu vjeronauka ili ne, čime se na navedeni način deklarira vjersko opredjeljenje ili ireligioznost učenika..." te "otkriva bilo vjersko opredjeljenje ili ireligioznost, odnosno stav prema vjeri, što je privatno opredjeljenje svake osobe koje mora biti zaštićeno", te ističe da je "pravo svake osobe da uskrati bilo kakvo javno izjašnjavaње o svojoj religijskoj pripadnosti i religioznosti ili nekom trećem obliku odnosa prema vjeri".

10.5. Nadalje, ponavlja navode iz žalbe o tome da je Županijski sud u Zagrebu pogrešno pristupio pitanju o uzroku ili izvoru nejednakog postupanja prema učenicima na temelju vjerskog ili drugog uvjerenja, navodeći da ono doista proizlazi iz, tužbenim zahtjevom osporenog Nastavnog plana i programa 2006., zato što "da NPPOŠ predviđa vjeronauku alternativni predmet, tada bi izborna nastava bila organizirana bez ikakvih prisilnih 'slobodnih sati' (kao što je učinjeno u srednjim školama)". U tom kontekstu također navodi da "sve dok se... ne promijeni sadržaj NPPOŠ, svjedodžbe će svojim... sadržajem otkrivati je li neki učenik pohađao vjeronauk ili ne".

10.6. Zaključno, u odnosu na učenike četvrtih i viših razreda osnovnih škola, udruga podnositeljica prigovara da njima "nije... ponuđena odgovarajuća alternativa (npr. etika, kao u srednjim školama)".

10.7. Slijedom svega navedenog, udruga podnositeljica zaključuje da su osporene presude u suprotnosti sa stajalištima ESLJP-a iz predmeta *Grzelak protiv Poljske* (navedeno) u kojem je utvrđena povreda članaka 9. i 14. Konvencije i prigovara da je Vrhovni sud pogrešno interpretirao presudu ESLJP-a u tom predmetu, te iznosi neslaganje s činjenicom da se Vrhovni sud pozvao u svom obrazloženju i na predmet ESLJP-a *Saniewski protiv Poljske* (br. 40319/98, odluka o nedopuštenosti od 26. lipnja 2001.).

11. U navedenom kontekstu, udruga podnositeljica dalje ističe prigovor povrede načela jednakosti oružja navodeći da je "u žalbi istaknuo kako smatra da je prvostupanjski sud pogrešno zaključio da se tužbeni zahtjev odnosi na NPPOŠ u smislu dostupnosti vjeronauka svim učenicima koji ga žele pohađati, što niti nije bilo sporno, te je stoga činjenično stanje o okolnostima bitnim za odlučivanje o pitanju jesu li učenici koji ne pohađaju vjeronauk doista u nepovoljnijem položaju, odnosno jesu li diskriminirani, ostalo nepotpuno utvrđeno", a da je u tom pogledu "sud odbio sve dokazne prijedloge tužitelja".

11.1. Također ističe da bi sudovi došli do drukčijeg zaključka u pogledu nepovoljnijeg postupanja prema djeci koja ne pohađaju nastavu vjeronauka, odnosno da se sud u to mogao "uvjeriti na temelju iskaza predloženih svjedoka da nije, posve pogrešno, odbio dokazne prijedloge tužitelja".

12. Nakon svih iznesenih prigovora o povredi prava roditelja ili djece iz članaka 14. i 40. Ustava, odnosno članaka 9. i 14. Konvencije te članka 2. Protokola br. 1 uz Konvenciju, udruga podnositeljica na kraju ustavne tužbe, međutim, navodi (nap. Ustavnog suda: u citiranom tekstu zadržan način posebnog označavanja teksta udruge podnositeljice):

"Kako Ustavni zakon o Ustavnom sudu RH člankom 62. stavak 1. propisuje da svako može podnijeti Ustavnom sudu ustavnu tužbu ako smatra da mu je pojedinačnim aktom tijela javne vlasti povrijeđeno ljudsko pravo ili temeljna sloboda, tužitelj smatra potrebnim obrazložiti zašto se smatra aktivno legitimiranim iako on sam nije žrtva diskriminacije.

Pravni sustavi demokratskih zemalja šire spektar osoba ovlaštenih da odgovarajućim sredstvima pravne zaštite iniciraju zaštitu određenih ljudskih prava i sloboda. Tako diskriminirani građani, ili grupe građana, nisu prepuštani sami sebi, svojoj snalažljivosti, okretnosti i (ne)mogućnosti da pravnim sredstvima pokušaju zaštititi svoja prava i slobode. Pomoć i podrška drugih često se pokazuje nužnom i nezamjenjivom u zaštiti od diskriminacije. Posebice ako bi borba za zaštitu vlastitih prava i sloboda zahtijevala, ili implicirala, javno deklariranje pripadnosti nekoj diskriminiranoj manjinskoj skupini.

Polazeći od tih načela u zaštiti ljudskih prava i sloboda, u hrvatski je pravni sustav uveden institut udružne tužbe. To je sudski mehanizam zaštite od diskriminacije, koji mogu pokrenuti udruge, tijela, ustanove i druge organizacije koje su osnovane u skladu sa zakonom, a imaju opravdani interes za zaštitu kolektivnih interesa određene skupine ili se u sklopu svoje djelatnosti bave zaštitom prava na jednako postupanje, ako učine vjerojatnim da je postupanjem tuženika povrijeđeno pravo na jednako postupanje većeg broja osoba koje pretežno pripadaju skupini čija prava tužitelj štiti.

U ovom ustavnosudskom postupku tužitelj ne pokušava zaštititi svoja prava i slobode, već prava i slobode učenika prva tri razreda osnovne škole, koji zbog ireligioznosti, nepostojanja vjeronauka njihove vjere ili bilo kojeg drugog razloga ne pohađaju nastavu vjeronauka, a nije im osigurana nastava alternativnog predmeta. Budući da tužitelj jest aktivno legitimiran pokrenuti parnični postupak radi utvrđenja diskriminacije, trebalo bi, po mišljenju tužitelja, biti nesporno da u vezi s tim postupkom ima pravo koristiti sva sredstva pravne zaštite, uključujući i ustavnu tužbu."

IV. MJERODAVNO PRAVO

A. HRVATSKO PRAVO

13. Relevantne odredbe ZSD-a glase:

"Članak 1.a

Ovaj Zakon sadrži odredbe koje su u skladu sa sljedećim aktima Europske unije:

- Direktiva Vijeća 2000/78/EZ od 27. studenoga 2000. o uspostavi okvira za jednak tretman na području zapošljavanja i odabira zvanja (SL L 303, 2. 12. 2000.),
- Direktiva Vijeća 2000/43/EZ od 29. lipnja 2000. o primjeni načela ravnopravnosti osoba bez obzira na njihovo rasno ili etničko podrijetlo (SL L 180, 19. 7. 2000.),
- Direktiva Vijeća 2004/113/EZ od 13. prosinca 2004. kojom se primjenjuje načelo ravnopravnosti muškaraca i žena u mogućnosti dobivanja i nabave roba, odnosno pružanja usluga (SL L 373/37, 21. 12. 2004.),
- Direktiva 2006/54/EZ Europskoga parlamenta i Vijeća od 5. srpnja 2006. o provedbi načela jednakih mogućnosti i jednakoga tretiranja muškaraca i žena u pitanjima zapošljavanja i obavljanja zanimanja (SL L 204/23, 26. 7. 2006.)"

"Područje primjene

Članak 8.

Ovaj se Zakon primjenjuje na postupanje svih državnih tijela, tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, pravne osobe s javnim ovlastima te na postupanje svih pravnih i fizičkih osoba, osobito u područjima:

1. rada i radnih uvjeta; mogućnosti obavljanja samostalne ili nesamostalne djelatnosti, uključujući kriterije za odabir i uvjete pri zapošljavanju te napredovanju; pristup svim vrstama profesionalnog usmjeravanja, stručnog osposobljavanja i usavršavanja te prekvalifikacije,
 2. obrazovanja, znanosti i športa,
- (...)"

"Pravo na naknadu štete

Članak 11.

Žrtva diskriminacije po odredbama ovoga Zakona ima pravo na naknadu štete prema propisima koji uređuju obvezne odnose."

"V. POSTUPAK PRED SUDOM

Zajedničke odredbe

Članak 16.

(1) Svatko tko smatra da mu je zbog diskriminacije povrijeđeno neko pravo može tražiti zaštitu toga prava u postupku u kojem se o tom pravu odlučuje kao o glavnom pitanju, a može tražiti i zaštitu u posebnom postupku propisanom u članku 17. ovoga Zakona.

(...)"

"Posebne tužbe za zaštitu od diskriminacije

Članak 17.

(1) Osoba koja tvrdi da je žrtva diskriminacije po odredbama ovoga Zakona ovlaštena je podnijeti tužbu i tražiti:

1. da se utvrdi da je tuženik povrijedio tužiteljevo pravo na jednako postupanje, odnosno da radnja koju je poduzeo ili propustio može neposredno dovesti do povrede prava na jednako postupanje (tužba za utvrđenje diskriminacije),

2. da se zabrani poduzimanje radnji kojima se krši ili može prekršiti tužiteljevo pravo na jednako postupanje, odnosno da se izvrše radnje kojima se uklanja diskriminacija ili njezine posljedice (tužba za zabranu ili otklanjanje diskriminacije),

3. da se naknadi imovinska i neimovinska šteta uzrokovana povredom prava zaštićenih ovim Zakonom (tužba za naknadu štete),

4. da se presuda kojom je utvrđena povreda prava na jednako postupanje na trošak tuženika objavi u medijima.

(2) O zahtjevima iz stavka 1. ovoga članka odlučuje sud primjenjujući odredbe Zakona o parničnom postupku, ako ovim Zakonom nije drukčije određeno."

"Udružna tužba za zaštitu od diskriminacije

Članak 24.

(1) Udruge, tijela, ustanove ili druge organizacije koje su osnovane u skladu sa zakonom, a imaju opravdani interes za zaštitu kolektivnih interesa određene skupine ili se u sklopu svoje djelatnosti bave zaštitom prava na jednako postupanje mogu podnijeti tužbu protiv osobe koja je povrijedila pravo na jednako postupanje, ako učine vjerojatnim da je postupanjem tuženika povrijeđeno pravo na jednako postupanje većeg broja osoba koje pretežno pripadaju skupini čija prava tužitelj štiti.

(2) U tužbi iz stavka 1. mogu se istaknuti zahtjevi da se:

1. utvrdi da je postupanje tuženika povrijedilo pravo na jednako postupanje u odnosu na članove skupine,

2. da se zabrani poduzimanje radnji kojima se krši ili može prekršiti pravo na jednako postupanje, odnosno da se izvrše radnje kojima se uklanja diskriminacija ili njezine posljedice u odnosu na članove skupine,

3. da se presuda kojom je utvrđena povreda prava na jednako postupanje na trošak tuženika objavi u medijima.

(...)

(4) Ostale postupovne odredbe ovoga Zakona koje se odnose na tužbe iz članka 17. stavka 1. ovoga Zakona na odgovarajući se način primjenjuju na tužbu iz stavka 1. ovoga članka."

B. PRAVO EUROPSKE UNIJE

14. Relevantne odredbe Direktive Vijeća 2000/78/EZ od 27. studenoga 2000. o uspostavi općeg okvira za jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja (SL 2000., L 303, str. 16.; SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 5., svezak 1., str. 69. i ispravak SL 2020., L 63, str. 9.; u daljnjem tekstu: Direktiva 2000/78) glase:

"(15) Procjena činjenica na temelju kojih je moguće izvesti zaključak o postojanju izravne ili neizravne diskriminacije je pitanje u nadležnosti nacionalnih pravosudnih ili drugih nadležnih tijela, u skladu s pravilima nacionalnog prava ili prakse. Takva pravila posebice omogućuju utvrđivanje neizravne diskriminacije svim sredstvima, uključujući statističke dokaze.

(...)

(28) Ova Direktiva postavlja minimalne zahtjeve i državama članicama daje mogućnost uvođenja ili zadržavanja povoljnijih odredaba. Provedba ove Direktive ne smije služiti kao opravdanje za vraćanje unazad u odnosu na stanje koje već prevladava u pojedinoj državi članici.

(...)

(29) Žrtve diskriminacije na temelju vjere ili uvjerenja, invaliditeta, dobi ili spolnog opredjeljenja trebale bi imati na raspolaganju odgovarajuća sredstva pravne zaštite. Kako bi se osigurala djelotvornija zaštita, udruženja ili pravne osobe također trebaju imati pravo da, na način koji to utvrđuju države članice, sudjeluju u postupcima u ime ili kao podrška žrtvi, čime se ne dovode u pitanje nacionalna pravila o postupanju u vezi s predstavljanjem i obranom pred sudovima."

"Članak 3.

Područje primjene

1. U granicama nadležnosti prenesenih na Zajednicu, ova se Direktiva primjenjuje na sve osobe, bilo u javnom ili privatnom sektoru, uključujući javna tijela, u odnosu na:

(a) uvjete za pristup zapošljavanju, samozapošljavanju ili uvjete za obavljanje zanimanja, uključujući mjerila odabira i uvjete za primanje u radni odnos, bez obzira na to o kojoj se vrsti djelatnosti radi te na svim profesionalnim razinama, uključujući napredovanje;

(b) pristup svim vrstama i razinama profesionalne orijentacije, strukovnog osposobljavanja daljnjeg strukovnog osposobljavanja i prekvalifikacije, uključujući iskustvo u praktičnom radu;

(c) zapošljavanje i uvjete rada, uključujući otkaze i plaće;

(d) članstva ili sudjelovanja u organizacijama radnika ili poslodavaca ili u drugim strukovnim organizacijama, uključujući povlastice koje takve organizacije osiguravaju."

"Članak 8.

Minimalni zahtjevi

1. Države članice mogu uvesti ili zadržati odredbe koje su za zaštitu načela jednakog postupanja povoljnije od odredaba iz ove Direktive.

2. Provedba ove Direktive ne može ni pod kojim uvjetima biti temelj za snižavanje razine zaštite od diskriminacije koju države članice već pružaju u područjima obuhvaćenim ovom Direktivom."

"Članak 9.

Pravna zaštita

1. Države članice osiguravaju da su svim osobama koje smatraju da im je učinjena nepravda, zbog toga što nije bilo primijenjeno načelo jednakog postupanja, čak i kad je odnos u kojem je navodno došlo do diskriminacije prestao, dostupni sudski i/ili upravni postupci te, ako se smatraju primjerenima, postupci mirenja, radi provođenja obveza iz ove Direktive.

2. Države članice osiguravaju da se udruženja, organizacije ili druge pravne osobe koje, u skladu s mjerilima utvrđenim njihovim nacionalnim pravima, imaju legitimni interes da osiguraju postupanje u skladu s odredbama ove Direktive, mogu uključiti u bilo koji sudski i/ili upravni postupak radi provedbe obveza iz ove Direktive, bilo u ime ili kao podrška tužitelju, uz njegov ili njezin pristanak."

15. Relevantni dijelovi presude Velikog vijeća Suda Europske unije od 23. travnja 2020. u predmetu broj: C-507/18 (*NH protiv Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI - Rete Lenford*, EU:C:2020:289) glase:

"60 Na temelju članka 9. stavka 2. Direktive 2000/78, države članice osiguravaju da se udruženja, organizacije ili druge pravne osobe koje, u skladu s mjerilima utvrđenim njihovim nacionalnim pravom, imaju legitimni interes da osiguraju postupanje u skladu s odredbama te direktive, mogu uključiti u bilo koji sudski i/ili